

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ СПРИЯТЛИВОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА КРЕДИТУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

***Анотація.** У статті виявлено роль держави в процесі стимулювання кредитування та створення сприятливого інституційного середовища для активізації процесів структурної модернізації національного господарства у посткризовий період. Визначено вплив фінансової глобалізації на модифікацію пріоритетів кредитної політики національних банківських систем. З урахуванням особливостей розгортання світової фінансової кризи, її впливу на інвестиційну активність національних банківських систем досліджено роль іноземного банківського капіталу у кредитуванні національної економіки України. Визначено перспективи досягнення прогресивних структурних зрушень у сфері модернізації національного господарства України за рахунок удосконалення інституційного середовища банківського кредитування.*

Ключові слова: кредитування; інституційне середовище; структурна модернізація національного господарства; структурні зрушення; банківська система; іноземні банки; валютні кредити; удосконалення державного управління економікою.

Белый А.И. Роль государства в формировании благоприятной институциональной среды кредитования структурной модернизации национального хозяйства.

***Аннотация.** В статье определена роль государства в процессе стимулирования кредитования и создания благоприятной институциональной среды для активизации процессов структурной модернизации национального хозяйства в пост кризисный период. Выявлено влияние финансовой глобализации на модификацию приоритетов кредитной политики национальных банковских систем. С учетом особенностей развития мирового финансового кризиса, его влияния на инвестиционную активность национальных банковских систем исследована роль иностранного банковского капитала в кредитовании национальной экономики Украины. Определены перспективы достижения прогрессивных структурных сдвигов в сфере модернизации национального хозяйства Украины за счет усовершенствования институциональной среды системы банковского кредитования.*

Ключевые слова: кредитование; институциональная среда; структурная модернизация национального хозяйства; структурные сдвиги; банковская система; иностранные банки; валютные кредиты; усовершенствование государственного управления экономикой.

Bilii Olekciy. Role of the state in creating a favorable institutional environment for lending structural modernization of the national economy.

***Annotation.** The article identifies the state's role in stimulating lending and an enabling institutional environment to enhance the processes of structural modernization of the national economy after the crisis. It determines the effects of financial globalization for the modification of the monetary policy priorities for the national banking systems. The article investigates the role of foreign banking capital in financing the national economy of Ukraine, considering the world financial crisis with its impact to investment activities of national banking systems. The article determines the prospects of achieving the progressive structural changes for the modernization of Ukraine national economy by improving the institutional environment of bank lending.*

Key words: credit, institutional environment, the structural upgrading of the national economy, structural changes, the banking system, foreign banks, foreign currency loans, the improvement of state economic management.

Актуальність дослідження. Банківське кредитування відіграє надзвичайно важливу роль в процесі стимулювання економічного зростання та відродження національної економіки у посткризовий період. Світова фінансова криза (2008 – 2010 рр.) довела, що «параліч» банківської системи майже миттєво призводить до стагнації виробництва, а отже – зменшує податкові надходження, обумовлює зростання дефіциту державного бюджету. Відродження стимулів до банківського кредитування – стратегічне завдання держави, виклик для системи державного управління національною економікою. Без вирішення цього питання не варто сподіватись на успішну реалізацію стратегічного курсу України на комплексну структурну модернізацію національного господарства.

Приватні інвестиції, комерційне банківське кредитування мають потужний вплив на активізацію підприємницької діяльності. Разом з тим, діяльність комерційних банків в умовах ринку, переважно, зорієнтована на отримання прибутку на короткостроковому часовому відрізку, що надає перевагу кредитуванню проектів із швидким обігом капіталу. Таке кредитування, переважно, стосується невиробничої сфери (громадського харчування, готельного бізнесу, сфери розваг та фінансового посередництва тощо) і не створює стимули до інвестування у реальний сектор виробництва. Додаткові проблеми у сфері кредитування виникають і у зв'язку з посиленням інтересу комерційних банків з іноземним капіталом (чи іноземних

комерційних банків, які діють на території України) до цільової підтримки комерційного кредитування споживчого попиту на імпортні товари (переважно, йдеться про товари довгострокового використання – легкові автомобілі, побутову техніку тощо). Таке кредитування забезпечує роботою іноземних товаровиробників; стимулює споживчий попит на імпорт, що «вимиває» національні заощадження домогосподарств з внутрішнього ринку та спрямовує їх на зростання сукупного попиту на ринках країн-імпортерів (переважно, це розвинуті країни світу, країни ЄС). Така ситуація вимагає посилити роль держави в процесі стимулювання цільової переорієнтації кредитних потоків на потреби розвитку внутрішнього ринку, забезпечити реальну підтримку національних товаровиробників.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі питання щодо ролі та функцій держави в процесі створення сприятливого інституційного середовища з метою активізації кредитування структурної модернізації національного господарства досліджували в своїх роботах українські вчені. Так, Л.М. Матросова, розглядаючи проблему фінансового забезпечення структурної трансформації економіки України на мікрорівні, особливу увагу приділяла динаміці комерційного кредитування українських підприємств; висвітленню чинників, що створюють ризики у цій сфері [1, с. 706]. Б.І. Пшик, аналізуючи світовий досвід фінансування структурних зрушень наголошував на вирішальній ролі держави у заохоченні потенційних інвесторів до інвестування. Особливу увагу у цьому процесі автор приділяв наданню податкових пільг, «податкових канікул», відстрочкам у стягненні податків, розглядаючи їх як вагомий стимул до інвестування [1, с. 679].

Розглядаючи банки як невід’ємну складову ринкової інфраструктури, О.В. Кухленко, В.Б.Джабейло, О.В.Корзова, О.Б.Піріашвілі та ін. зазначали, що в Україні довгострокові інвестиції (фінансування капітальних вкладень) спрямовуються, переважно, у сферу будівництва (до будівельного комплексу країни). Водночас, роль комерційних банків у цьому процесі не є вирішальною. В основному, капітальні вкладення фінансують самі промислові підприємства, оскільки банки більше зацікавлені у «коротких» інвестиціях та швидкому обігу капіталу. Держава має створити потужні стимули для структурних зрушень у сфері комерційного кредитування реального сектору виробництва [2, с. 254 – 255].

Аналізуючи фінансові ресурси економічного зростання, С.І. Соколенко [3, с. 156] та Н.М. Шелудько [3, с. 139] докладно дослідили стан, потенціал та проблеми залучення кредитного ресурсу інвестування економіки. Особливу увагу автори приділили ролі держави у формуванні національного ринку іпотечного кредитування та активізації політики здійснення державних та місцевих запозичень як додаткових резервів для активізації інвестиційної активності на внутрішньому ринку країни [3, с. 144].

Особливості модифікації світових фінансових ринків та міжнародної системи кредитування, що відбуваються під впливом фінансової глобалізації висвітлив В.Л. Смагін. Зокрема, автор наголошував, що у світі спостерігається універсалізація фінансових інститутів, їх диверсифікація, взаємопроникнення та переплетення сфер діяльності [4, с. 90]. Особливу роль у ХХІ ст. відіграє банківське кредитування як складова цього процесу. Отже, в умовах посилення конкурентної боротьби за ресурси держава не має права усунутись від контролю та регулювання кредитних потоків, оскільки це питання напряму пов’язано з перспективами розвитку та відродження національної економіки, стабілізацією економічного зростання. Активізація інвестиційних процесів, на думку В.О. Крутько, є важливою умовою відродження та стимулювання економічного зростання. Для підтримки цього процесу держава має сприяти створенню сучасної інфраструктури, що має поєднувати не тільки банківську систему, але й ліцензійну, інформаційну, транспортну інфраструктуру, розвиток ринку страхових послуг, інфраструктурне забезпечення захисту інтелектуальної власності тощо [5, с. 183]. Тільки на таких засадах може бути сформовано розвинутий інвестиційний ринок, що надасть стійкості інвестиційним процесам та забезпечить стабільні темпи економічного зростання. Аналітичний аналіз поведінки фінансових інститутів (у тому числі – комерційних банків) в умовах кризи та у посткризовий період представлено у роботах Я.А.Жаліло, Д.С.Покришки [6, с. 220], О. Яременко [7, с. 88] та інших вчених.

Серед основних проблем на шляху модернізації національного господарства В.М. Геєць, Л.І. Федулова, Л.В.Шинкарук та ін. виокремлюють: неефективну структуру національного промислового виробництва, у якому понад 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину та напівфабрикати; неможливість вирішити проблеми зношеності основних засобів виключно за рахунок власних коштів підприємств (понад 62% основних фондів промислових підприємств є зношеними) тощо. Особливу увагу вчені приділяють розвитку системи комерційного банківського кредитування та переорієнтації банківських потоків на потреби підтримки реального сектора національної економіки в контексті структурної модернізації національного господарства [8, с. 111]. Разом з тим, питання комплексного висвітлення ролі держави у формуванні розвинутого інституційного середовища кредитування структурної модернізації національного господарства і досі ставить безліч викликів для сучасних дослідників цієї проблеми, що й обумовлює написання даної статті.

Мета статті – дослідити роль держави у формуванні сприятливого інституційного середовища кредитування структурної модернізації національної економіки України у посткризовий період. Для досягнення мети у статті розв’язуються наступні **завдання**:

- розкрити сутність фінансової глобалізації та її вплив на модифікацію пріоритетів діяльності національних банківських систем;
- висвітлити особливості розгортання світової фінансової кризи та виявити її вплив на інвестиційну активність національної банківської системи, виявити особливості розгортання банківської кризи в умовах України;

- дослідити роль іноземного банківського капіталу у кредитуванні національної економіки України з огляду реалізацію прогресивних структурних зрушень в національній економіці;
- виявити основні пріоритети державного впливу на формування сприятливого інституційного середовища банківського кредитування структурної модернізації національного господарства.

Виклад основного матеріалу. Системні причини кризи банківського кредитування реального сектору економіки України та національного господарства в цілому мають коріння у світовій фінансово-економічній кризі. Так, наприкінці 2008 р. на іпотечному ринку США розпочались кризові явища, що набули характеру загальнонаціональної, а згодом – світової фінансово-економічної кризи. Її наслідком стає серія банкрутств провідних банків світу, падіння обсягів виробництва у реальному секторі, різке скорочення доходів населення, падіння цін на сировинних та товарних ринках (насамперед в країнах, що розвиваються, у т.ч. і в Україні). Отже, залежність економіки та фінансової системи країн, що розвиваються від тиску фінансової глобалізації стала основною причиною поширення кризових явищ і у всіх секторах української економіки, зокрема, у банківському секторі.

«Фінансова глобалізація являє собою інтегральний символ глобалізації кінця ХХ століття, у якому зійшлися в одне ціле економічна інтеграція, всеохоплююча інформатизація і транснаціональна комунікація. Щорічний обсяг трансакцій, здійснюваних у міжнародній фінансовій комп'ютерній мережі, досягає 1 трильйона доларів, а щоденний обсяг валютних торгів взагалі у сотні разів перевищує вартість реально обмінюваних товарів і послуг. Виникає «економіка казино» із усією її непередбачуваністю... Гроші самі перетворилися на товар, а спекуляція на зміні курсу валют стала найбільш вигідною ринковою операцією» – пише М. Шепелев [9, с. 53 – 54]. Вчений зазначає, що щорічний обсяг світових фінансових трансакцій оцінюється астрономічною сумою (приблизно у півквартільйони доларів), що створює ситуацію кредитного ризику здатну викликати загальносистемну кризу в глобальному масштабі [9, с. 55]. Саме під впливом *фінансової глобалізації*, до якої об'єктивно залучається і Україна, змінюється інституційна роль національної банківської системи. Серед особливостей її модифікації слід назвати:

- різке скорочення трансакційних витрат банківських установ, що пов'язано з удосконаленням технічних можливостей щодо майже миттєвого переміщення фінансових ресурсів, укладання угод, переказу коштів з одних рахунків на інші незалежно від відстані і державних кордонів;
- «розмивання кордонів» національних фінансових просторів, що стимулює експансію іноземного капіталу на національні фінансові та кредитні ринки, створює сприятливі умови для «гри» (спекуляції) на зміні курсу валют;
- лібералізація умов здійснення банківської діяльності (у т. ч. стосовно скасування обмежень щодо встановлення розмірів відсоткових ставок, зниження податків та комісійних зборів з фінансових трансакцій комерційних банків;
- відкриття для іноземних банків вільного доступу на внутрішній національний фінансовий ринок;
- зниження порогу нормування резервних фондів, звільнення від страхових внесків, пільги по податках на прибуток для комерційних банків (на ринках переважної більшості країн, що розвиваються) тощо.

Серед головних наслідків фінансової глобалізації слід визнати те, що «світ фінансів» фактично став самостійною сферою підприємництва, втративши залежність від розвитку реального сектору національної економіки та в основному, зосередивши свою діяльність на фінансових спекуляціях та фінансовому посередництві. Найбільш наочно ці негативні тенденції відобразились саме під час світової фінансово-економічної кризи.

Напередодні світової фінансової кризи майже в усіх країнах світу спостерігається посилення структурних дисбалансів та порушення відтворювальних пропорцій розвитку національної економіки. Аналіз загальних тенденцій соціально-економічного розвитку за період 2005 – 2009 рр. дозволяє виокремити закономірності формування цих тенденцій та показати їх негативний вплив на розвиток господарських процесів.

Період 2005 – початку 2007 рр. у світовій економіці характеризувався неухильним зростанням споживчого попиту домогосподарств, що постійно «підпитувався» за допомогою спрощеного доступу до кредитних ресурсів (у тому числі – валютних). Комерційні фінансові установи (комерційні банки, інвестиційні фонди та компанії, трастові та страхові компанії) у цей період активно запроваджували експансіоністську політику щодо підприємств та домашніх господарств, оскільки розвиток фінансових ринків був стабільним, ціни на експорт сировинних товарів (з країн, що розвиваються) – високими. Валютні надходження до країн (у т.ч. від імпорту сировини та напівфабрикатів), легкий доступ до кредитів – підвищили доступність імпорту споживчих товарів (що компенсував відсутність товарів власного (національного) виробництва). Особливо стрімко у цей період (у т.ч. в Україні) зростає імпорт легкових автомобілів, побутової техніки, товарів для будівництва та оформлення житла. Гарантований попит на групу споживчих товарів у країнах, що розвиваються, стимулював виробництво товарів кінцевого споживання у розвинутих країнах світу (ЄС, США тощо). Розігрів ринкової кон'юнктури супроводжувався зростанням цін на ринках нерухомості, активізацією роздрібною торгівлі. Водночас природа економічного зростання в цей період носить «спекулятивний характер», обумовлений домінуванням факторів впливу фінансової глобалізації [10, с. 56]. В умовах зниження державного контролю за розвитком фінансових ринків, інвестиції у реальний сектор («продуктивні інвестиції») неухильно скорочувались, а світова економіка функціонувала в

умовах побудови спекулятивних фінансово-кредитних «пірамід», насамперед на ринку нерухомості та на фондових ринках [11, с. 62 – 63].

Стрімке розгортання світової фінансової кризи розпочинається з середини 2007 і до кінця 2008 рр. Вже з кінця весни 2007 р. у США спостерігались негативні тенденції щодо «падіння» фондового ринку та ринку нерухомості (що миттєво відобразилось на ринках нерухомості інших країн світу). Фінансова сфера швидко відреагувала на це перетіканням капіталу з акцій та нерухомості у товарні ф'ючерси та золото, що стимулювало інфляційні процеси. Низький рівень державного фінансового захисту вкладників на національному та міжнародному рівні (йдеться про депозити у комерційних банках), відмова банків видавати вкладникам «за вимогою» депозитні ресурси – призвело до «банківської паніки», банкрутств найслабших банківських установ, припинення кредитування підприємств та населення, «заморожування» депозитів. Криза банківського кредитування виливається у глобальну кризу споживання (середина 2008 – кінець 2008 рр.). В цей період державна політика переважної більшості розвинутих країн світу, економіка яких була охоплена кризою, переорієнтовується на підтримку національної фінансової та банківської системи, у т.ч. на рекапіталізацію банків (при частковій або ж повній націоналізації проблемних фінансових установ). Як підтримка надаються державні гарантії відносно комерційних банківських вкладів та інших фінансових активів. Так, у США та в країнах ЄС лише на ці цілі було виділено понад 2,6 трлн. дол. США (що становить 4,3 % від світового ВВП) [12].

Початок 2009 р. – кінець 2010 рр. характеризувався стагнацією на ринку банківського кредитування, що посилювало кризу виробництва. Разом з тим державні заходи щодо підтримки національної банківської системи пришвидшили зростання бюджетних витрат та, відповідно, зростання дефіциту державного бюджету. Бюджетна криза поставила перед урядами різних країн завдання щодо «затягування поясів» (найбільш наочно це проявилось на прикладі Греції, Ірландії тощо). Доходи населення, у т.ч. заробітна плата – заморожувались (у першу чергу це стосувалось бюджетної сфери, державних службовців); скорочувалось фінансування державних соціальних програм. Для стимулювання інвестиційного попиту та за умов відсутності стабільних податкових надходжень (від підприємництва), переважна кількість країн пішла шляхом збільшення державних запозичень (у тому числі у МВФ), що посилювало залежність розвитку національної економіки від глобальних гравців – міжнародних фінансових організацій [11, с. 65].

В Україні, починаючи з 2005 р., держава практично усунулась від регулювання основних структурних макроекономічних пропорцій, надаючи перевагу лібералізації та ринковим важелям впливу на соціально-економічні процеси. Цьому сприяли і зовнішньо - політичні чинники: 01 грудня 2005 р. ЄС визнає статус України як країни з ринковою економікою; 17 лютого 2006 р. такий статус України визнають у США; 16 травня 2008 р. Україна приєдналась до СОТ, що офіційно закріпило пріоритетність принципів лібералізації зовнішньої торгівлі та вільного ринку. Усунення держави від регулювання основних макроекономічних пропорцій розвитку (у т.ч. – регулювання кредитно-банківської діяльності) логічно призвело до стихійної переорієнтації кредитування та інвестиційних потоків зі сфери промислового виробництва до сфери фінансового посередництва та послуг, пов'язаних із спекулятивними операціями на ринку нерухомості та кредитування імпорту. Вагому роль у цьому процесі відіграло швидке зростання питомої ваги іноземного банківського капіталу (що традиційно представляє інтереси іноземних товаровиробників) у банківському секторі України.

З початку XXI ст. розвиток банківського сектору України характеризувався зростанням частки іноземного капіталу та посиленням позицій іноземних банківських установ на вітчизняному кредитному ринку. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі українських банків швидко зростала: 2004 р. – 9,6 %; 2005 р. – 19,5 %; 2006 р. – 27,6 %; 2007 р. – 35,0 %; 2008 р. – 36,7 %; 2009 р. – 35,8 %; 2010 р. – 39,0 % [13]. Відповідно, кількість банків із 100% іноземним капіталом в Україні становила: 2004 р. – 7; 2005 р. – 9; 2006 р. – 13; 2007 р. – 17; 2008 р. – 17; 2009 р. – 18; 2010 р. – 20 [13]. У номінальному вимірі, з 117 діючих комерційних банків (станом на кінець 2010 р.) кількість банків з участю іноземного капіталу збільшилась до 68 (що становить 58,11 % від загальної кількості діючих комерційних банків). У 2007 р. цей показник був на рівні 40,17 % від загальної кількості діючих комерційних банків. Особливо активно процес експансії іноземних банків та поглинання національного банківського капіталу іноземними банками відбувався в Україні впродовж 2008 – 2009 рр. Серед найпотужніших інвесторів до банківського сектору України (2010 р.) слід виокремити: Кіпр (офшорна зона) – 7,1%; Австрію – 5,97 %; Росію – 5,45 %; Францію – 3,77 % [14].

До основних економічних мотивів входження іноземних банків на фінансовий ринок України належить:

- прагнення до експансії нових ринків та отримання високих прибутків;
- домінування на споживчому ринку (у першу чергу – на ринку роздрібної торгівлі імпортними товарами побутового призначення довгострокового використання);
- потреба у підтримці та організації збуту товарів (послуг) бізнес-структур (товаровиробників) з материнської країни (особливу увагу іноземні банки приділяють кредитуванню продукції автомобілебудування, легкових автомобілів, товарів споживчого призначення тощо);
- зацікавленість іноземних банків у здійсненні спекулятивних операцій (переважно йдеться про придбання нерухомості, спекулятивні операції з валютою тощо).

Про обсяги банківського кредитування населення свідчать дані Таблиці 1.

Таблиця 1

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Банки з українським капіталом	11	24	39	59	81	60	57
Банки з західним капіталом	2	7	35	91	176	149	118
Банки з російським капіталом	0,1	0,2	0,7	3,2	8,0	9,4	9,3

Джерело: складено за даними [13;14].

Іноземні банки традиційно дотримуються кредитної політики, що зорієнтована на фінансування імпорту та підтримку товаровиробників своїх країн. Так, до кінця 2010 р., переважна більшість споживчих кредитів в Україні (понад 78%) була видана з метою цільового кредитування продажу імпортованих автомобілів та імпортованих споживчих товарів довгострокового використання (телевізори, пральні машини, холодильники, комп'ютерна техніка тощо). Понад 76% таких кредитів видавались у валюті. Політика іноземних банків щодо фінансової підтримки власних товаровиробників традиційно не змінюється. Домінування іноземного банківського капіталу на національному ринку банківських послуг в Україні спричинює ряд дисбалансів. Так, зростання обсягів валютних кредитів посилює доларизацію національної економіки та «тисне» на національну грошову одиницю – «гривню», спричинюючи її знецінення у довгостроковому періоді. Підтримка іноземними банками споживчого кредитування імпортованих товарів лише фінансування національних товаровиробників, ставить їх у вкрай невигідні умови. Збільшення обсягів споживчого кредитування імпорту (що традиційно переважає над відповідними темпами зростання кредитування реального сектору національної економіки) матиме особливо негативні наслідки у довгостроковому періоді. Такий підхід не гарантує для українських підприємств збуту продукції національного виробництва, а отже – обмежує обсяги виробництва та фінансування на потреби технічного переоснащення і структурної модернізації.

В умовах збільшення питомої ваги іноземного банківського капіталу, переважно, спостерігалось збільшення кредитування високоприбуткових галузей із швидким обігом капіталу (торгівля; операції з нерухомістю; кредитування галузей, пов'язаних із видобуванням і первинною переробкою мінерально-сировинних ресурсів). Кредитна підтримка інноваційного розвитку підприємств реального сектору національного виробництва (як потенційних конкурентів на світовому ринку – наприклад, у машинобудуванні, авіаційній промисловості тощо) в Україні була майже відсутня. На підтвердження цього зазначимо, що в Україні з 2004 р. стрімко зменшувалась питома вага підприємств, що впроваджували інновації: у 2004 р. – 13,7 %, у 2005 р. – 11,9 %, у 2006 р. – 11,2 %, у 2007 р. – 14,2 %, у 2008 р. – 13 %, у 2009 р. – 12,8 % [15] від загальної кількості промислових підприємств в Україні. Свідоме ігнорування банківськими установами кредитування структурно-інноваційних зрушень в системі національного виробництва консервує технологічну відсталість країни, що у кінцевому підсумку відкидає нашу державу на периферію світового економічного розвитку. Для індустріальних країн порогові значення щодо цього показника становлять 25 %. Навіть в умовах кризи мінімальні показники інноваційної активності промислових підприємств (станом на кінець 2009 р.) були досить високими: Португалія – 26%; Греція – 29 %; серед країн – лідерів інноваційного розвитку: Нідерланди – 62 %; Австрія – 67 %; Німеччина – 69 %; Данія – 71 %; Ірландія – 74 % [12]. А у до кризовий період у розвинутих країнах світу щорічно інноваційну діяльність впроваджували 70 – 80 % від загальної кількості промислових підприємств [12].

Відносна дешевизна і легкість доступу до зовнішніх (валютних) джерел традиційно слугували для іноземних банків та банків з іноземними інвестиціями аргументом на користь кредитування в іноземній валюті. Про обсяги кредитування в іноземній валюті свідчать дані Таблиці 2.

Таблиця 2

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Банки з українським капіталом	28	47	81	109	157	101	105
Банки з західним капіталом	10	17	57	124	268	227	178
Банки з російським капіталом	0,5	1,0	2,2	12	30	38	37

Джерело: складено за даними [13;14].

Кредитування у валюті має низку негативних наслідків для української економіки. Насамперед, посилюється тенденція до девальвації гривні (через валютне кредитування імпорту, розкручування «цінової спіралі» тощо). Валютне кредитування сприяє зростанню валютного боргу юридичних та фізичних осіб (на початок 2011 р. він оцінювався на рівні 180 млрд. грн., що дорівнювало приблизно 20 % від ВВП України). Кредитування у валюті сприяє виникненню цінових «бульбашок» (особливо на спекулятивних ринках нерухомості, землі тощо). Так, саме за рахунок спрощеного доступу до валютних ресурсів, залученню (станом на 1.10.2008 р.) майже 39 млрд. дол. США зовнішніх кредитних ресурсів та видачі приблизно 60 млрд. дол.

США кредитних ресурсів, за чотири роки (2004 – 2008 рр.) ціни на нерухомість на внутрішньому ринку України зросли понад 500 % [13;14].

Домінування іноземного банківського капіталу в національній банківській системі постійно створює ризик «відпливу» іноземного капіталу з України. Такий ризик пов'язаний з погіршенням стану платіжного балансу, розбалансованістю вітчизняного валютного ринку та коливаннями курсу української валюти. У найгіршому випадку стрімке виведення кредитних ресурсів та інвестицій з України іноземними банками та їх філіалами (внаслідок «банківської паніки», дестабілізації національного фінансового ринку тощо) може призвести до ряду вкрай негативних наслідків для національної банківської системи та втрати довіри до неї.

Висновки. Під впливом фінансової глобалізації розвиток банківської системи України характеризується наступними *системними суперечностями*:

1. Внаслідок хронічного зростання дисбалансів між попитом і пропозицією на вітчизняних товарних ринках (що обумовлено зменшенням обсягів національного виробництва), економічна активність банківського кредитування була зорієнтована, переважно, на кредитування українськими банками (та, в основному, банками з іноземними інвестиціями) споживчого імпорту.

2. Відсутність стабільних національних фінансових джерел кредитування національної економіки (і, передусім, нерозвиненість інституту фондового ринку (акцій)) обумовила активний вихід комерційних банків України на зовнішні ринки запозичень, а використання споживчих кредитів зосередилось, переважно, на придбанні товарів імпортного асортименту та в іпотечному сегменті ринку.

3. Прагнення українських комерційних банків до максимізації прибутків (на короткостроковому часовому відрізку) надає перевагу банківському кредитуванню секторів з високою ліквідністю та швидким обігом капіталу (сфера послуг, роздрібна торгівля, фінансове посередництво) та відсуває на другий план пріоритети довгострокового інвестування реального сектору економіки та інноваційних процесів (зокрема, це стосується таких галузей як машинобудування, енергетика, сільське господарство). Відсутність кредитування інноваційно-інвестиційних зрушень у секторі реальної економіки у довгостроковому періоді знижує конкурентоспроможність національного виробництва як на зовнішніх, так і на внутрішньому ринку країни.

4. Зростання питомої ваги іноземних банків (та іноземного банківського кредитування) на національному ринку України посилює доларизацію національної економіки (у тому числі, за рахунок надання валютних банківських кредитів), що негативно позначається на стабільності національної валюти (гривні), знецінюючи її (у довгостроковому періоді) та стимулюючи інфляційні сплески.

Для формування сприятливого інституційного середовища кредитування структурної модернізації національного господарства в Україні на державному рівні мають бути запроваджені наступні заходи:

- створена система податкових стимулів (податкових пільг, податкових «канікул», «відстрочок» у сплаті податків тощо), що мають надаватись українським комерційним банкам під час кредитування національних довгострокових інноваційно-інвестиційних проектів, серед наслідків яких очікується зростання конкурентоспроможності, імпортозаміщення, енергозаощадження тощо;

- залучення до кредитування національної економіки коштів (доходів) від державних цільових інвестиційних (у т.ч. валютних) позик, які формуються за результатами управління державним пакетом акцій підприємств, а також частини доходів від діяльності гарантійних, страхових та лізингових фондів, що створюються за участю держави;

- залучення до кредитування національної економіки кредитно-фінансових та інвестиційних ресурсів інституційних структур із контрольними пакетами акцій, які належать державі й надаються на принципах трасту (позики) під визначений державою відсоток;

- залучення до кредитування національної економіки інвестиційних ресурсів, які залучаються внаслідок розміщення державних цільових облігацій (що емітовані на цілі розвитку та структурної модернізації національного господарства) тощо.

В умовах фінансової глобалізації перед українською державою у сфері регулювання розвитку національної банківської системи та ринку банківських послуг першочергово постають такі завдання:

1. Сприяти зростанню конкурентоспроможності національних українських банків, що вступають у жорстку конкурентну боротьбу за клієнтів з іноземними банками, небанківськими фінансовими установами (кредитними союзами, страховими компаніями, інвестиційними фондами, групами кооперативних банків, що працюють за принципом товариств взаємного кредитування тощо).

2. Сприяти удосконаленню інформаційних технологій у банківській сфері, у тому числі – розвитку комп'ютерних технологій.

3. Посилити державне регулювання банківської системи, у тому числі за рахунок пільг та преференцій банкам, що надаватимуть довгострокові кредити підприємствам реального сектору економіки України.

4. Стимулювати розвиток нових банківських послуг та кредитних «продуктів». Середньостатистичний банк розвинутої країни світу надає клієнтам понад 300 видів послуг, а український банк – не більше 70 видів. Отже, у розширенні спектру банківських послуг та підвищенні їх якості – майбутнє конкурентоспроможності національної банківської системи.

5. Сприяти вирішенню проблеми об'єднання (злиття) комерційних українських банків з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності. Процес концентрації національного банківського капіталу є об'єктивною умовою зростання конкурентоспроможності національної банківської системи. На початок 2011 р. потенційно біля 50 українських банків постали перед вибором: об'єднатися з більш потужними, стійкими

банківськими структурами або з часом збанкрутувати. Об'єднання українських банків підвищить їх ліквідність та платоспроможність, що позитивно відобразиться на фінансовій системі України в цілому. Як свідчить іноземний досвід, такі банківські об'єднання як банківські корпорації, банківська холдингова група, фінансова холдингова група тощо є фінансово стійкими та конкурентоспроможними.

6. Сприяти оптимізації кредитного портфеля комерційних банків України, у тому числі за рахунок обмеження валютних кредитів, посилення оподаткування короткострокових кредитів, що мають характер спекулятивних операцій та стимулювання довгострокового кредитування реального сектору економіки України тощо.

Список використаних джерел:

1. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія / О.І. Амоша, С.С. Аптекар, М.Г. Білопольський, С.І.Юрій та ін. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
2. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України / Редкол.: Б.М.Данилишин (відп. ред.) та ін.; РВПС України НАН України. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 544 с. та інфраструктуру
3. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М.Алимов, А.І.Даниленко, В.М.Трегобчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
4. Смагін В.Л. економічна сутність фінансового ринку як інтегрованого інституту перехідної економічної системи // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журн. – К., НАУ, 2011. – № 1. – С. 88 – 93.
5. Крутько В.О. Вплив інвестиційних процесів на економіку України // Економічний вісник університету. – Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2011. – Випуск 16/2. – С. 179 – 184.
6. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. А.В.Єрмолаєва. – К.: НІСД, 2010. – 528 с.
7. Яременко О. Тенденції посткризового розвитку фінансових інститутів // Економіка України. – 2010. - № 4. – С. 88 – 95.
8. Новий курс: реформи в Україні. 2010 – 2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
9. Шепелев М. Проблеми геоекономічної безпеки в контексті процесів глобалізації. // Людина і політика. – 2001. – №5 (17). – С. 49 – 57.
10. Бураковський І.В., Плотников А.В. Мировая экономика: глобальный финансовый кризис / И.В.Бураковский, А.В.Плотников; худож. – оформитель О.Н. Артеменко. – Харьков: Фолио, 2010. – 415 с.
11. Шинкарук Л.В. Макроекономічні передумови та перебіг економічної кризи в Україні // Економічна теорія. – 2010. – № 2. – С. 61 – 69.
12. Сайт Центру міжнародної макроекономіки (Великобританія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.econ.ox.ac.uk/Research
13. Офіційний сайт асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.aub.org.ua
14. Офіційний сайт Національного банку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
15. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

УДК 336.767.1

ВОЗІАНОВ К.С.,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,
кафедра міжнародних фінансів, аспірант

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей становлення та функціонування ринку деривативів в Україні. В роботі проводиться аналіз сучасних тенденцій розвитку даного сегменту та виокремлюються проблемні аспекти його повноцінного функціонування. На основі проведеного дослідження автор розробляє практичні рекомендації стосовно активізації ринку деривативів в Україні.

Ключові слова: ринок деривативів, похідні цінні папери, деривативи, форвардні контракти, ф'ючерсні контракти, опціони, свопи.

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей становления и функционирования рынка деривативов в Украине. В работе проводится анализ современных тенденций развития данного сегмента и выделяются проблемные аспекты его полноценного функционирования. На основе проведенного исследования автор разрабатывает практические рекомендации касательно активизации рынка деривативов в Украине.

Ключевые слова: рынок деривативов, производные ценные бумаги, деривативы, форвардные контракты, фьючерсные контракты, опционы, свопы.